

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО ТА МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 342.72

І. О. Гоша

кандидат юридичних наук, доцент кафедри права
та публічного адміністрування
Маріупольського державного університету

РОЗВИТОК ПРАВА НА ОСВІТУ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Сучасний період в Україні характеризується проведенням реформування освіти. Від того, наскільки воно буде проведено якісно й ефективно, залежить розвиток держави, тому що саме освіта є визначальним показником для інтелектуального та економічного розвитку будь-якої держави. Право на освіту не лише має характер конституційного права у більшості розвинених держав світу, а й стає об'єктом становлення нової галузі законодавства – освітнього законодавства [1, с. 2].

В умовах євроінтеграційних процесів, що здійснюються в Україні, прагнення України стати повноправним членом європейського співтовариства, активного застосування міжнародних законодавчих актів, проведення реформ у сфері освіти та науки тощо необхідно приділяти увагу вивченню сучасного стану реалізації та розвитку права на освіту. Реалізація права на освіту і приведення його змісту до міжнародних стандартів має важливе значення для підтвердження України як соціальної та правової держави. Вивчення цих питань має також практичне значення для ефективної реалізації соціально-економічної політики держави. Незважаючи на актуальність дослідження окресленого питання як у теоретичному, так і у практичному аспектах, у вітчизняній правовій науці йому не присвячено належної уваги. Вищезазначене підкреслює необхідність проведення подальших наукових досліджень із вказаної проблеми, особливо в сучасних умовах.

Наукові розробки з цього питання представлені працями таких учених, як О. Батанов, С. Бобровник, В. Боняк, О. Мельничук, Н. Нижник, К. Романенко, О. Скакун, О. Тихомиров, Р. Шаповал та ін. Однак деякі питання залишилися поза увагою дослідників та потребують подальшого дослідження.

Метою статті є дослідження розвитку права на освіту в умовах євроінтеграційних процесів, які здійснюються в Україні.

Особливе місце в регулюванні права на освіту посідають міжнародно-правові акти універсаль-

ного і регіонального характеру, а також міжнародні договори й угоди. До міжнародно-правових актів універсального характеру, що містять норми права на освіту, належать норми, які закріплюють право людини на освіту та містяться у цілій низці міжнародних актів універсального характеру. Основним універсальним міжнародним актом є Загальна декларація прав людини, прийнята резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р., яка у статті 26 проголошує, що кожна людина має право на освіту. Освіта повинна бути безплатною (хоча б на початковому і загальному рівнях). Початкова освіта повинна бути обов'язковою. Технічна і професійна освіта повинна бути загальнодоступною, а вища освіта повинна бути однаково доступною для усіх на підставі здібностей кожного. Освіта повинна бути спрямована на повний розвиток людської особистості та збільшення поваги до прав людини, сприяти взаєморозумінню, терпимості та дружбі між народами [2].

Стаття 13 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права, прийнятого Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966 р., передбачає визнання усіма державами, які беруть у ньому участь, права на освіту. Для здійснення цього права початкова освіта повинна бути обов'язковою і безкоштовною для усіх. Декларується принцип доступності середньої освіти в різних формах, включаючи професійно-технічну освіту, а також вищої освіти з урахуванням здібностей кожного. Встановлюються права батьків та інших законних представників вибирати школи для своїх дітей, зокрема й недержавні, які повинні відповідати мінімуму вимог для освіти, встановлених державою [3]. Пакт визначає п'ять напрямів розвитку освіти, які кожна держава зобов'язується розвивати відповідно до завдань, які визначені Декларацією. Для України актуальними є обов'язок держави забезпечувати безкоштовну вищу освіту, встановлення адекватної системи стипендій, постійне поліпшення матеріальних умов вищаєцького складу.

У 1945 р. на Лондонській конференції було створено Організацію Об'єднаних Націй із питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО). Це спеціалізована організація ООН, до якої входить понад 180 держав-членів. Її завдання – сприяти зміцненню миру і безпеки шляхом розвитку міжнародного співробітництва в галузі освіти, науки і культури, використання засобів масової інформації та ін.

Організація розробляє і приймає міжнародні конвенції та рекомендації з питань освіти. Так, у 1998 р. було прийнято Всесвітню декларацію про вищу освіту для XXI століття, у 1966 р. – Рекомендацію про становище вчителів, у 1974 р. – Рекомендацію про статус науково-дослідних працівників, у 1960 р. – Конвенцію про боротьбу з дискримінацією у галузі освіти та ін.

Конвенція про боротьбу з дискримінацією у галузі освіти визначає заборону щодо дискримінації. Так, стаття 1 називає дискримінацією будь-яку різницю, обмеження або перевагу за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного або соціального походження, економічного становища або народження, яке має на меті усунення порушень рівності відносин у галузі освіти, зокрема:

- а) закриття для будь-якої особи або групи осіб доступу до освіти будь-якого ступеня або типу;
- б) обмеження освіти для будь-якої особи або групи осіб більш низьким рівнем освіти;
- в) створення або збереження роздільних систем освіти або навчальних закладів для будь-яких осіб або групи осіб, крім випадків, передбачених положенням ст. 2 цієї Конвенції;
- г) становище, що принижує гідність людини.

Слід підкреслити, що Конвенція про боротьбу з дискримінацією у галузі освіти має на меті надання усім рівних можливостей в отриманні освіти без жодної різниці, винятків або переваги за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного або соціального походження, економічного становища або народження.

Стаття 4 Конвенції про боротьбу з дискримінацією у галузі освіти встановлює, що держави зобов'язані запровадити обов'язкову і безкоштовну початкову та загальну освіту; забезпечити загальнодоступність середньої освіти в різних її формах; гарантувати доступність вищої освіти для усіх на засадах повної рівності і залежно від здібностей кожного; забезпечити дотримання передбаченої законом обов'язковості навчання; забезпечити в усіх державних навчальних закладах однаковий рівень освіти та рівні умови щодо якості навчання; заохочувати і розвивати відповідними методами освіти осіб, які не здобули початкової освіти або не закінчили її, забезпечити продовження їхньої освіти відповідно до здібностей кожного;

забезпечити надання освітянських послуг без дискримінації [4].

Щодо регіонального рівня міжнародно-правового регулювання освіти, то слід відзначити, що у сучасний період він більш наближений до національного та відповідає інтересам певної держави. Водночас до міжнародних актів регіонального характеру слід віднести, по-перше, Європейську соціальну хартію, яка у статтях 9, 10 передбачає право на професійну орієнтацію та професійну підготовку. Про право на освіту говориться й у Протоколі № 1 Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод (ст. 2), а також у деяких інших актах [5].

Європейські країни приділяють значну увагу розвитку освіти та права на освіту. Так, були прийняті спеціальні акти європейського права, що стосуються окремих аспектів освіти, зокрема університетського. Головною особливістю європейського законодавства є визнання університету як основного центру інтелектуальної діяльності будь-якої країни; пропонується вільний доступ молоді до інтелектуальних ресурсів країн – членів Ради.

В Україні право на освіту регламентується Конституцією України, законами та іншими нормативними актами.

Так, стаття 53 Конституції України закріплює положення, згідно з яким повна загальна середня освіта є обов'язковою. Держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг учням і студентам. Громадяни мають право безоплатно здобути вищу освіту в державних і комунальних навчальних закладах на конкурсній основі. Громадянам, які належать до національних меншин, відповідно до закону гарантується право на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах або через національні культурні товариства [6]. Якщо проаналізувати вказані конституційні норми, то можна зробити висновок, що вони відповідають міжнародним стандартам у сфері освіти.

Щодо конституційності положень законодавства про освіту, то взагалі тільки один раз Конституційний Суд України розглядав таке питання, але воно стосувалося співвідношення вимог доступності освіти та права на надання платних освітніх послуг (рішення КСУ № 5-рп/2004 від 04.03.2004 р.) [7].

Спеціальним нормативним актом у сфері освіти в Україні є Закон України «Про освіту», який зазначає, що освіта – це основа інтелектуального, культурного, духовного, соціального, еконо-

мічного розвитку суспільства і держави. Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу, підвищення освітнього рівня народу, забезпечення народногосподарства кваліфікованими фахівцями.

Освіта в Україні ґрунтується на засадах гуманізму, демократії, національної свідомості, взаємоповаги між націями і народами [8].

З аналізу Закону України «Про освіту» можна зробити висновок, що основні норми і принципи повністю відповідають міжнародним стандартам та вимогам. Реформування освіти триває, удосконалюються нормативні акти, що регулюють цю сферу, змінюється принципівий підхід до освіти і навчання, змінюється структура навчальних закладів тощо, але всі ці зміни здійснюються з урахуванням міжнародно-правових норм.

Існують різні погляди вчених щодо визначення права на освіту. Так, К. Романенко вважає, що право на освіту певною мірою синтезує соціальний і юридичний зміст цього феномена. Воно, по суті, містить два основні аспекти детермінації змісту і форм реалізації права на освіту. По-перше, це юридично-нормативний, який перераховує права в міжнародних документах і національних конституційних законах та дає уяву про загальний каталог прав людини. По-друге, це соціально змістовний, який дозволяє інтерпретувати право на освіту у термінах особистісного буття [9, с. 36].

Н. Ракша визнає право на освіту як можливість людини засвоювати певні знання, необхідні для практичної діяльності та всебічного розвитку її особистості [10, с. 28].

В. Боняк зазначає, що конституційне право людини і громадянина на освіту – це передбачена нормами міжнародного та національного права міра можливої поведінки суб'єкта правовідносин, реалізація, охорона та захист якої гарантовані державою діючою системою органів державної влади, місцевого самоврядування, мережею освітніх закладів різних форм власності та наукових установ і яка спрямована на здобуття теоретичних знань, практичних навичок, виховання особистості, залучення людини до національної і світової культурної спадщини з метою гармонійного та прогресивного розвитку як кожної особистості окремо, так і суспільства загалом [11, с. 70–75]. Із цим визначенням слід погодитися тому, що право на освіту залежить як від самої людини, так і від нормативної бази, яка існує у державі, а також від економічної та політичної ситуації. Але водночас ніяка політична й економічна ситуація не може вплинути на право людини на освіту.

На підставі вищезазначеного можна зробити висновок, що підставою реформування права на освіту є загальні тенденції розвитку України в умовах євроінтеграції та прагнення стати повноправним членом європейського співтовариства. Держава повинна гарантувати отримання освіти незалежно від політичної та економічної ситуації. Право на освіту, яке гарантує Конституція, є одним з основних прав і від того, наскільки воно буде гарантовано, залежить статус держави на міжнародному рівні. Розвиток права на освіту є пріоритетним напрямом для будь-якої держави.

Література

1. Романенко К.М. Конституційне право громадянина на освіту в Україні: стан і тенденції розвитку : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 / К.М. Романенко ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2008. – 20 с.
2. Загальна декларація прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_015.
3. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_042.
4. Конвенція про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_174.
5. Європейська соціальна хартія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_062.
6. Конституція України від 28.06.1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
7. Рішення Конституційного Суду України № 5-рп/2004 від 04.03.2004 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-04>.
8. Про освіту : Закон України № 1060-ХІІ від 23.05.1991 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 34. – Ст. 451.
9. Романенко К.М. Конституційне право громадянина на освіту в Україні: стан і тенденції розвитку : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 / К.М. Романенко. – Запоріжжя, 2008. – 196 с.
10. Ракша Н.С. Адміністративно-правове забезпечення права громадян на освіту : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 / Н.С. Ракша. – Донецьк, 2006. – 202 с.
11. Боняк В.О. Конституційне право людини і громадянина на освіту та його забезпечення в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 / В.О. Боняк. – К., 2005. – 205 с.

Анотація

Гоша І. О. Розвиток права на освіту в умовах євроінтеграційних процесів. – Стаття.

У статті розглянуто розвиток права на освіту в умовах євроінтеграційних процесів; доведено, що національні нормативні акти вдосконалюються з урахуванням міжнародних норм та стандартів.

Ключові слова: освіта, право на освіту, міжнародні стандарти освіти, конституційне право на освіту, права людини.

Аннотация

Гоша И. О. Развитие права на образование в условиях евроинтеграционных процессов. – Статья.

В статье рассмотрено развитие права на образование в условиях евроинтеграционных процессов; доказано, что национальные нормативные акты усовершенствуются с учетом международных норм и стандартов.

Ключевые слова: образование, право на образование, международные стандарты образования, конституционное право на образование, права человека.

Summary

Gosha I. O. The development of the right to education in terms of European integration processes. – Article.

The article discusses the development of the right to education in terms of European integration processes; proved that the national regulations are improved to meet international standards.

Key words: education, right to education, international education standards, right to education, human rights.